

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті
Философия және саясаттану факультеті
Дінтану және мәдениеттану кафедрасы

Дәстүрлі қазақ костюміндегі ою- өрнектердің заманауи мәдениеттегі трансформациясы

Автор: Мәдениеттану мамандығының 4 курс студенті Анарбай Әйгерім
Ғылыми жетекші: Каупенбаева С.М., PhD доктор

Зерттеудің өзектілігі:

XVIII–XIX ғасырларда қазақ қолөнері, соның ішінде ұлттық киім мен оның құрамындағы ою-өрнек жүйесі жоғары даму деңгейіне жетіп, қоғамның әлеуметтік құрылымын, дүниетанымдық ерекшеліктерін және заттық мәдениетінің деңгейін бейнелейтін маңызды мәдени код қызметін атқарды. Алайда қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық киім мен ондағы ою-өрнектердің бастапқы символдық мазмұны біртіндеп әлсіреп, олардың қолданылуы көбіне декоративтік деңгеймен шектеліп отыр. Нәтижесінде дәстүрлі ою-өрнектердің мәдени-семиотикалық мәнін терең түсіну мен оны қазіргі мәдени кеңістіктегі трансформациясын ғылыми тұрғыдан зерттеу қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты дәстүрлі қазақ киіміндегі ою-өрнектердің тарихи-мәдени мазмұнын және олардың заманауи мәдениеттегі өзгеру ерекшеліктерін талдау зерттеудің өзектілігін айқындайды.

Зерттеудің мақсаты, міндеті және ғылыми жаңалығы

- **Зерттеудің мақсаты** - дәстүрлі қазақ костюміндегі ою-өрнектердің заманауи мәдени кеңістіктегі трансформациялану ерекшеліктерін мәдениеттанулық тұрғыдан талдау.
- **Зерттеудің міндеттері:**
 - дәстүрлі қазақ костюміндегі ою-өрнектердің тарихи қалыптасуы мен символдық мазмұнын анықтау;
 - ою-өрнектердің ұлттық костюм құрылымындағы әлеуметтік және мәдени қызметін сипаттау;
 - қазақ ою-өрнектерінің түрлері мен олардың семиотикалық мәнін жүйелеу;
 - заманауи мәдениет пен сән индустриясындағы ою-өрнектердің қолданылу ерекшеліктері мен трансформация бағыттарын талдау.
- **Зерттеудің жаңалығы** дәстүрлі қазақ костюміндегі ою-өрнектер мәдени-семиотикалық жүйе ретінде қарастырылып, олардың заманауи сән индустриясындағы мағыналық трансформациясы мәдениеттанулық салыстырмалы талдау негізінде алғаш рет кешенді түрде сипатталуы болды.

Зерттеу әдістері:

- Зерттеу жұмысы пәнаралық сипатта жүргізілді.
- Зерттеуде келесі әдістер қолданылды:
 - **тарихи-мәдени талдау** – ою-өрнектердің қалыптасуы мен мәдени мәнін анықтау;
 - **семиотикалық талдау** – ою-өрнектердің символдық мазмұнын түсіндіру;
 - **салыстырмалы талдау** – дәстүрлі және заманауи қолданыстағы өзгерістерін салыстыру.
- Бұл әдістер ою-өрнектердің тарихи, мәдени және заманауи маңызын кешенді түрде қарастыруға мүмкіндік берді.

Ұлттық киім мен ою-өрнек – семиотикалық жүйе

Ойланып ойға кеттім жүз жылғы өткен,
Тон қабаттап кигенім жидем шекпен,
Жейде-дамбал ақ саңнан, жарғақ шалбар,
Жырым балақ матамен әдіптеткен.
Күләпара бастырған пұшпақ тымақ,
Ішкі бауын өткізген тесік құлақ.
Тобылғыдан кесіп ап, жіппен қадап,
Артын бірге қыстырған бар құрысқақ.

Абай, “Ескілік киімі”

Ұлттық киімдегі ою-өрнектер тек эстетикалық элемент қана емес, сонымен қатар әлеуметтік мәртебені, жас ерекшелігін, жыныстық айырмашылықты, аймақтық ерекшелікті және рухани-символдық түсініктерді білдіретін күрделі семиотикалық жүйе болды.

Ою-өрнек – мәдени мұра

Қазақ ою-өрнегінің қалыптасуы мен даму тарихы халықтың көшпелі тұрмысымен тығыз байланысты. Алғашқы қауымдық кезеңдегі адамның қоршаған ортаны бейнелеу әрекеті ою-өрнек өнерінің қалыптасуына негіз болды.

Қазақ ұлттық киімі — құлазыған кең даланың үскірік аязы мен азынаған желінің, аптап ыстығы мен салқын самалының әсерімен қалыптасқан, отырықшы және жартылай отырықшы елдің реттеуге көне қоймайтын тұйық шаруашылығы мен қарабайыр тіршілігімен біте қайнасқан заттық-тұрмыстық мәдениеттің бірден-бір көрінісі.

Негізгі 2 қызметі:

1. **Тұрмыстық қажеттілік:** қарапайым, жүріп-тұруға ыңғайлы, өзара үйлесім тапқан.
2. **Сымбатты болу:** зерлі кесте тігу, алтынмен аптап, күміспен күптелген әшекейлер тағу.

[Ө.Жәнібек. Қазақ киімі: альбом, 2005]

[Ө.Жәнібек. Қазақ киімі: альбом, 2005]

«Шұғыла» (күн сәулесі) – жер бетіндегі тіршіліктің қайнар көзі

«Гүл» оюы –
көсегесі
көгеру

«Бұршік» оюы –
болмыстың мәңгілігі, өсіп-
өнудің символы

*Гүл мен бұршіктің өзара астасуы бірлік пен
себеп-салдарлық байланыс ұғымын айқындайды.*

[Құнанбайдың тақиясы. Ө.Жәнібек. Қазақ киімі: альбом, 2005]

[Мұрақ. Ө.Жәнібек. Қазақ киімі: альбом, 2005]

Қазақстандық Darideiya
брендi
(<https://www.instagram.com/darideiya?igsh=MWR0aHJsdmxqb2c2Yg==>)

Текемет.XVIғ.
(https://en.wikipedia.org/wiki/Kazakh_ornaments)

Қазақстандық Darideiya бренді
(<https://www.instagram.com/darideiya?igsh=MWR0aHJsdmxqb2c2Yg==>)

«Жапырақ» оюы
— өміршеңдік,
береке,
жалғастық, ұрпақ
сабақтастығы.

«Ирек» оюы —
үздіксіз
қозғалыс, өмір
ағымы, жалғасу
және
тұрақтылық
мағынасын
береді.

[Бозбала киімі. 16-25 жас. Ө.Жәнібек. Қазақ киімі: альбом, 2005]

Бұл композиция киімнің өңірі мен жиегінде
қорғаныштық-сәндік қызмет атқарады.

Ою-өрнектің классификациясы

Оюдың атауы	Оюдың түрі	Композициялық орналасуы	Символдық мәні
«Шұғыла»	Космогониялық	Тақияның төбесінде	Күн сәулесі, тіршілік бастауы
«Гүл»	Өсімдік тектес	Тақияның бетінде	Жаңару, өмірдің гүлденуі
«Бұршік»	Өсімдік тектес	Бас киімнің жиегінде	Өсу, даму, ұрпақ сабақтастығы
«Жапырақ»	Өсімдік тектес	Қамзол және сырт киімнің бетінде	Табиғатпен байланыс, береке, өміршеңдік
«Ирек»	Геометриялық	Шапанның өңірі мен жең жиегінде	Су, қозғалыс, өмір жалғастығы, тұрақтылық

Зерттеудің маңыздылығы

Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның нәтижелерін әртүрлі мәдени салаларда қолдану мүмкіндігімен анықталады. Атап айтқанда:

- **Сән индустриясында** – ұлттық ою-өрнектерді заманауи киім дизайнында **тиімді** қолдану;
- **Мәдени саясатта** – ұлттық мәдени бірегейлікті сақтау және насихаттау;
- **Білім беру саласында** – дәстүрлі мәдени мұраны мәдениеттану және өнертану бағыттарында оқытуда пайдалану.

Осылайша, зерттеу нәтижелері дәстүрлі қазақ костюміндегі ою-өрнектердің заманауи мәдениеттегі маңызын арттыруға және ұлттық мұраны жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Нәтиже және қорытынды

Нәтижесінде, дәстүрлі ою-өрнек өнерімен айналысатын, Қазақстан Қолөнершілер одағының мүшелері - Бұлбұл Кәпқызы, Айжан Абдубаит, Шөптібай Байділдаұлы, Тілек Сұлтан сияқты оюшы, қолөнер шеберлерінің нұсқауымен қазақ киімін дәстүрлі үлгіге сай етіп пішуді кеңінен насихаттау жұмыстарын қолға алу. Сонымен қатар, заманауи сән индустриясында киімдегі ою-өрнектердің композициялық орналасуына, символдық мәніне сай қолданылуына сұраныс тудыру.

Қорытындылай келе, қазақ киім-кешегі, ондағы ою-өрнек – ұрпақтан ұрпаққа алмасып келе жатқан, елдің ғасырлар бойы қалыптасқан сезімталдық талғамын, сәндікке, үйлесім бірлігіне, көркемдікке ұмтылған жасампаздығы мен шығармашылығының жетістіктерін бойына сіңірген құбылыс екенін айтамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- Ө. Жәнібеков. Қазақ киімі: альбом, 2005/ <https://lib.kaznu.kz/viewer/?doc=4519665#20>
- <https://www.instagram.com/darideiya?igsh=MWR0aHJsdmxqb2c2Yg==>
- Х. Арғынбаев. Қазақ халқының қолөнері. Алматы: Өнер, 1987/ <https://litart.kz/wp-content/uploads/2022/09/onerargynbaev.pdf>
- Чепелев В. Казахский народный орнамент. – Москва: Искусство, 1939.
- Джанибеков У. Культура казахского ремесла. – Алма-Ата: Өнер, 1982/ <https://library.okmpu.kz/wp-content/uploads/2024/06/Джанибеков.У.-Культура-казахского-ремесла.pdf>
- Ұлттық киімнің негізгі сәндеушісі – ою-өрнек [Электронды ресурс]. - <https://adyrna.kz/post/2424> -
Қаралған күні: 22.11.2025
- Асанова А.Е. Культурное наследие казахского народа как источник вдохновения дизайнеров-модельеров // Мир науки, культуры, образования. – 2012. - №1 (32).
- Шайгозова Ж.Н. Декоративная вышивка в казахском традиционном костюме: образы и смыслы. Творческие поиски современных дизайнеров // Научный журнал «Костюмология». – 2024. – Том 9. - №1.
- Кілемге салынатын ою-өрнекті киімнен көретін болдық [Электронды ресурс]. - <https://kaz.inform.kz/amp/klemge-salinatin-oyu-ornekt-kimnen-koretn-boldik-kolonersh-617752/> -
Қаралған күні: 22.11.2025